

ספרים חדשים

דברי חכמים וצפונותיהם

דברי חכמים וצפונותיהם, חלק שני, מאת הרב שמואל יניב, גבעת שמואל תש"ס

רבות מדובר לאחרונה בשאלה: כיצד מאהיבים את התורה על התלמידים בגיל התיכון? השאלה מעסיקה מחנכים בישיבות התיכוניות, באולפנות, בבתי הספר התיכוניים, והשלכותיה ניכרות גם בישיבות הגבוהות, בישיבות ההסדר ובמכינות. גם אם נניח שהעיסוק הבלתי פוסק בשאלה הנ"ל מוגזם וגובל בפאניקה – אין להתעלם מהעובדה שמחנכים רבים אכן ניצבים בפני בעיה אמיתית. דור החניכים שלפניהם שונה ממה שהם הכירו בצעירותם, והטיפול החינוכי בו דורש מיומנויות חדשות.

הרב שמואל יניב, מחנך ומרצה ותיק, טוען שהמפתח להצלחה חינוכית בדורנו, במיוחד עם בני נוער, צפון באגדה. אגדות חז"ל, בתלמוד ובמדרשים, נושאות פוטנציאל חינוכי אדיר. המסרים של אגדות חז"ל פורטים על נימי הנפש העדינים, פוגעים בדיוק בהתמודדויות הפנימיות, השכליות והרגשיות, של התלמיד, והכל בשפה עשירה ונעימה, במאור פניה של תורת חסד. רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם – צא ולמד אגדה!

הספר 'דברי חכמים וצפונותיהם', בשני חלקיו שהופיעו עד כה, בא להדגים איך אפשר להפוך את לימוד אגדות חז"ל למרתק ומשמעותי. איך אגדות חז"ל יכולות לנגוע בנפשו של החניך, ולשמש לו כמופת. הספר מראה מה צריך להדגיש, איך להעלות בפני התלמידים את המסרים של האגדה. האמת היא שהרבה עושה אישיותו של המורה. ספרו של הרב יניב הוא בבחינת "אנכי" – "אנא נפשי כתבית יהבית". היכולת להלהיב את התלמידים תלויה ביכולת של המורה להתלהב בעצמו, ולהדביק אחרים בהתלהבותו. דומה שאצל המחבר ההתלהבות אינה נשחקת עם השנים, אלא אדרבה, מרבה עוצמה ומוצאת לה דרכי ביטוי מגוונות. הקוראים בספר נוטלים עמם מהקריאה רוח רעננה, ואמונה בכח החינוך והאֶהבת התורה הטמון באגדה. בסוף הספר יש מעט "פרפראות לתורה" - רמזים מתמטיים, גיטריות מפליאות וכד'. נושא

זה, שהרב יניב התמחה בו וחיבר בו כמה ספרים, הוא ענין בפני עצמו, ולא נעסוק בו כאן. כפרפרת שאחר המזון - ודאי שאפשר ליהנות ממנו. אך העיקר הוא הלחם והמים: "כל משען לחם - אלו בעלי תלמוד... וכל משען מים - אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים" (חגיגה יד, א). בדורותינו מורגש ביותר הצימאון למים: "הנה ימים באים נאם ה' א-לקים והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה'... ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא" (עמוס ח). טיבותא למאן דדלי ומשקי.

רוח חן

רוח חן, כיוונים בתפילת ראש השנה, מאת הרב חיים וידל, אלול תשנ"ט

כיוונים' אלה המלווים את מילות התפילה הנאדרה בקודש של ראש השנה, אינם פירושים וביאורים במובן הפשוט של המלה, אלא כיווני מחשבה, כיווני תוכן רוחני, המעמיק ומתרחב ועולה מתוך המילים אל מה שמעבר להן: התוכן הכללי, השקפת העולם השלימה, הניבטת ונשקפת מתוך מטבע שטבעו חכמים בתפילה.

הספר מיוחד מכל בחינה שאתה בוחן אותו. מוצאו של המחבר, הנזכר בהקדשת הספר: מחזור יז של הפנימיה הצבאית ליד בית הספר הריאלי בחיפה. מקורותיו הרוחניים, המודגשים בהקדמה: "משנת הראי"ה קוק זצ"ל רואה האורות... וברא כרעא דאבוה הרצי"ה זצ"ל מקים עולה של התורה הגואלת". סגנונו עדין, עשיר ומורכב. מחד - סגנון הרב ובנו, ומאידך - צלילים של שפה ישראלית מודרנית, משכילה ועכשווית. עיצובו הגרפי - מיוחד ויפהפה. ועוד תופעה: "דברים אלו, שצמחו מתוך עבודת התפילה, כאמור, נכתבו על נוסח הספרדים ועדות המזרח, בו אני מתפלל". דומה ששילוב טבעי כזה של מחשבת הראי"ה עם נוסח עדות המזרח עוד לא היה מעולם (ועיין ב'דבר העורך' בראשית חוברת זו).

היכיוונים' נכתבו מלכתחילה בהמשכים, כהערות-הארות שנרשמו במוצאי ראש השנה במשך כשלוש עשרה שנה. הם לא צורפו למקשה אחת, כדי לא לאבד את חיוניותם, מחד, ולא לטשטש את חלקיותם, מאידך, כדברי המחבר בהקדמתו. יש שהקשר אל מילות התפילה הוא קשר דרשני-חסידי (כגון: "וחסידים ברינה יגילו - יוסיפו גילוי על גילוי", עמ' קח); יש שהוא מעין רובד יותר עמוק של הפשט (כגון: "ורצית בנו - גילית רצונך דרכנו ועל ידינו, מתוך שזרעת גרעיני רצונך בקרקע חיינו", עמ' קכה); ויש שהוא בבחינת צמיחה אל על מתוך המילים, והסתכלות על עצמנו ועל תפילתנו בכלל, מה אנו ומה חיינו. כאמור, הספר רווי כולו במבטאי לשון וברמזי ענין מתורת מרן הראי"ה ובנו זצ"ל, כיאה

ל"חסידי" אל רבותיו שקירבוהו תחת כנפי השכינה. הדבר בא לידי ביטוי בולט בהפניות שבסוף הספר. עם זאת, יש להניח שכשרונותיו של המחבר יניבו בעתיד פירות בסגנונות נוספים.

יש"י

חינוך יהודי בחברה פתוחה

חינוך יהודי בחברה פתוחה, פרקי עיון ומקורות, מאת פרופ' משה ארנד, חלק שני, הוצ' אוניברסיטת בר אילן, ירושלים תש"ס

כותרת הספר מבשרת התמודדות עם שאלת השאלות של החינוך הציוני-דתי. החברה הדתית-לאומית היא חברה פתוחה, כל חידושי התרבות המערבית שוטפים לתוכה מרצון ושלא מרצון, ועל כן חובה עלינו לקבוע עמדה תורנית ברורה מול יסודותיה התרבותיים של החברה המערבית.

כל פרק מהספר פותח בתיאור קושי שניצב בפני המחנך הדתי בדורנו. מובאת סדרה של "התנגשויות" בין הגישה התורנית המקובלת לבין אחד מאבני היסוד של התרבות המערבית, כגון: סובלנות, חינוך לערכים, חינוך פלורליסטי, השכלה כללית (לימודי חול). כמו כן, יסודות של החינוך היהודי מתערערים, כדוגמת החינוך לאמונה.

סובלנות – האם תורת ישראל דוגלת בסובלנות? מלחמתה הנחרצת של התורה באלילות ובעמים האליליים, ויחסה המחמיר כלפי יהודי העובר על מצוות התורה, מצביעים – לכאורה – על עמדה בלתי סובלנית כלפי חוץ וכלפי פנים. האם נותר מקום לחינוך לסובלנות? חינוך לערכים – החינוך לערכים במתכונתו המודרנית קיבל כיוון מאד אקזיסטנציאלי, והוא משקף את עקרון האוטונומיה האישית של האדם לממש את עצמו לפי דרכו ולעצב בצורה חופשית את השקפת עולמו ואת ערכיו. האם יהודי הנאמן לתורת ישראל ולערכיה המוחלטים זקוק בימינו לחינוך לערכים?

סוגיות אלו נידונו בהרחבה על ידי מחברים בני זמננו מן ההיבט ההגותי-העיוני. פרופ' ארנד מאיר אותן מן ההיבט החינוכי. ההבדל הוא משמעותי: במישור התיאורטי-העיוני אין כל קושי לאחד קצוות ולשלב גישות, ולקיים כפשוטו את העיקרון "אלו ואלו דברי אלוקים חיים". לעומת זאת, במישור החינוכי יש לבחון באיזו מידה מסוגל החניך לעכל מסר מורכב, וכיצד הוא ישפיע עליו.

הורגלנו לשני סוגי תשובות. הגישה האחת, מתבטלת בפני התרבות הכללית מתוך הערצה גמורה, ומכפיפה אליה את היהדות ואת החינוך היהודי. השנייה, הפוכה מהראשונה, מבטלת מכל וכל את התרבות הכללית על ערכיה, ואיננה נזקקת לכל השאלות הנ"ל. פרופ' ארנד איננו שייך אף לאחת משתי הגישות הללו. הוא איננו מן המנשאים את התרבות הכללית על התורה, ואיננו מן הדוחים אותה מכל וכל. לכל אורכו של הספר נוקט המחבר בגישה של שמאל דוחה וימין מקרבת. אין התמכרות רעיונית או חינוכית להשקפה חד-צדדית, אלא מסר שקול ומאוזן (גם ביחס לנטייה להחמיר, מונה המחבר את סכנותיה, מחד, ואת חשיבותה, מאידך). המסקנות מנוסחות בזהירות מרובה ומלוות בהמלצות מעשיות. גם כאשר פרופ' ארנד מוצא צורך לכתוב דברי ביקורת על עמדות חינוכיות שהן לטעמו "סגורות" מדי, הוא מקפיד על נימה מאופקת ומתונה.

נוסף לתרומה הספציפית של הספר בהצגת בירורים ממוקדים על שמונה נושאים חינוכיים אקטואליים, ובהסקת מסקנות מעשיות כיצד ראוי לנהוג בהם, משמש הספר דוגמה חיובית כיצד רצוי לגשת לסוגיה חינוכית מתוך גישה תורנית:

א. ניתוח מעמיק של הבעיה מתוך הכרת שורשיה.

ב. לימוד שיטתי של מקורות ישראל, מהתנ"ך עד לאחרוני זמנינו, על הסוגיה הנידונה.

ג. רצינות. אין בספר גיבובי השערות הפורחות באוויר.

ד. איזון ושיקול דעת.

ה. הצעות חינוכיות מעשיות.

לאחרונה, רבים שולחים את ידם בענייני חינוך. תחושת המשבר דוחפת אותם להביע את דעתם ולהציע פתרונות. סוגיית המדיניות החינוכית הפכה לביצה שרבים מדשדשים בה. כל המרבה לחדש - הרי זה משובח. מרבית ההצעות אינן מיוסדות לא על ניתוח שיטתי של הבעיה ולא על עיון במקורות קדומים, אלא על "תחושות בטן" ועל הרגשות מעורפלות. זהו שורשו של מגוון ההצעות המשוונות הנזרקות לחללו של עולמנו החינוכי. חסרה גישה אחראית הנדרשת לנושא כל כך כבד ומשמעותי. ספרו של פרופ' משה ארנד הוא תשובת המשקל. פרופ' ארנד מוכר בציבור כדיקטטקן מעולה. כל המעיין בספר יוכח בכך.

המחבר מבקש שספרו, על שני חלקיו, ישמש כספר לימוד במסגרת המוסדות להכשרת עובדי הוראה. למרות שהספר איננו מקיף את מכלול הסוגיות החינוכיות שניצבות בפני המחנך הדתי, אין כל ספק שהוא עשוי להעשיר אותו בתחומים רבים ולהקנות לו שיטה כיצד לברר נושא חינוכי מתוך גישה תורנית.

לפנים

אסופת מאמרים בענייני חינוך והוראה במלאת חמש עשרה שנה לישיבת מקור חיים, הוצ' המכון הישראלי לפרסומים תלמודיים, בעריכת הרב דניאל גוטנמכר ירושלים תש"ס בעריכת הרב דניאל גוטנמכר.

הספר 'לפנים' הוא פרי עטם של אנשי הצוות החינוכי של הישיבה התיכונית 'מקור חיים'. ביטאון של ישיבה תיכונית איננו חידוש. ניב המדרשיה, למשל, יוצא לאור בקביעות זה עשרות שנים. בכל זאת, יש משהו יוצא דופן ב'לפנים' - רובו מוקדש לחינוך ולגישות חינוכיות, וכל צוות הישיבה משתתף בו ותורם בו את חלקו.

עורך הספר, הרב דניאל גוטנמכר (ר"מ בישיבה), בהקדמתו, מסרב לראות בספר ניסיון להציג את התיאוריה החינוכית של ישיבת 'מקור חיים'. הצדק עמו. המאמרים מגוונים ועוסקים בסוגיות שונות בהלכה ובאגדה, במחקר, בהוראת הגמרא והמשנה, ובחסידות. אבל, אין כל ספק שהספר ספוג מהאווירה החינוכית הייחודית של ישיבת 'מקור חיים'. טביעת האצבעות החינוכית של ראשיה, הרב עדין שטיינזלץ והרב דב זינגר, ניכרת היטב ברבים מדפי הספר. את סקירתנו נייחד למדור הראשון של הספר, הנושא את הכותרת 'כללי'. שני מאמרים מוקדשים להיבטים חינוכיים במשנת ר' נחמן מברסלב. שמא ישאל הקורא: מה למשנת ר' נחמן ולישיבה תיכונית?! מה לנתיב המיועד ליחידי סגולה, המתבודדים בעולמם הפנימי, שסלל ר' נחמן עבורם, ולחינוך הקבוצתי הכללי, המחייב סדר וקביעות, משמעת ותהליך התקדמות מדורג, המתחייב מאופייה של ישיבה תיכונית הפתוחה לרבים?! האם "תורות חסידיות" עשויות לשמש מקור להכוונה חינוכית עבור בנינו?

המאמר הפותח, מפרי עטו של הרב דב זינגר, מציג עקרונות בתורת ר' נחמן, מתרגם את דבריו לשפת הפסיכולוגיה, ומסיק מהן הדרכות חינוכיות. הדגש הוא על האמון שהמחנך צריך להאמין בתלמידיו, ועל האמון העצמי שהמחנך צריך לטעת בתלמידיו. הכיוון החינוכי הוא 'לפנים', לעבר פנימיות כוחותיו של התלמיד. על כן הלימוד לכף זכות תופס מקום מרכזי ביחסי רב ותלמיד. בין ההדרכות המרכזיות: השאיפה לביטוי עצמי של כל תלמיד, הקשבה, בנין מידות נפשו של התלמיד. אמרה חינוכית אופיינית: "ישיבה היא משכן האמונה. הענווה, הפנים המאירות, העין הטובה, הלב הבוער והאהוב, כל אלו יש בהם הכוח המושך להמשיך אלוקות".

מאמרים נוספים בספר עוסקים בבנין כוחות הנפש. תפקידו של המחנך הוא לכוון את העוצמות הנפשיות האדירות המצויות בתלמידים, להכיר ברב-הגוונות שלהן, להיות קשוב לנטיות השונות, להרבות אהבה. לכן, גם התכונות הנדרשות מהמחנך הן מתחום ה'לפנים' - רגישות פנימית וטוהר פנימי, כדמותו של ה'צדיק'.

דרך זו של טיפוח הפנימיות האישית נותנת מענה להתכנסותה של האנושות, ובכלל זה גם הנוער הדתי, לתוך ה'אני'. ה'אני' האנושי בדמותה של התרבות המערבית הוא תערובת של טומאה וטהרה, של רע וטוב. 'לפנים' מציע 'אני' טהור וקדוש. בזה נעוצה חשיבותה של משנה חינוכית זו, ומכאן חשיבותו של הספר על שלל מאמריו. כל המאמרים מגלים רמה גבוהה של הקשבה לצרכים הנפשיים הפנימיים של התלמיד ואינם נעצרים ברמה של הדידקטיקה. פטור בלא הערה ביקורתית אי אפשר. טיפוח הפנימיות האישית של התלמיד הוא צורך השעה. אבל אסור שצורך זה יגרור את הזנחתם של האידיאלים הגדולים והכלליים – האידיאלים של כלל ישראל: בנין האומה, שיבת ציון, הקמת המדינה, גאולת האומה. אין להסתפק אפילו בערכים חברתיים. האדם מישראל צריך להציב לפניו אידיאלים כלליים גבוהים, רמים ונישאים, שמקורם חיצוני לו, שישמשו לו מצפן בגן המבוכים של נבכי נפשו ומורה דרך להכוונת כל כוחותיו. למרות שקיימת הסתייגות במידת ההזדהות של הנוער עם האידיאלים הקולקטיביים, אין להתמכר לטיפוח ה'אני' אפילו במישורים הטהורים והקדושים שלו. בקיצור: "אם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי תשובה (וחינוך!! – א"א) בזמן הזה, ואל דברת הקץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט - לא יוכל לכוון שום דבר לאמיתתה של תורת אמת" (הראי"ה קוק, איגרות הראיה, שעח).

נסיים בשבח. מי שמבקש לפגוש מחשבה חינוכית יוצרת ומקורית, ימצא ענין רב בקובץ 'לפנים'. הורגלנו מכבר הימים להאשמה שקריאה לחיזוק יראת שמים היא שם נרדף לשמרנות ולקיפאון מחשבתי. קידמה חינוכית פירושה פחות תורה, פחות קדושה, יותר ליברליזם. 'לפנים' מציב אלטרנטיבה הפוכה. הוא מציג קו חינוכי שהוא כולו חדשנות ויחד עם זה הוא כולו אהבת ה' ותורתו, כולו עומק, כולו חינוך לחוויה פנימית טהורה ולהזדהות של קדושה.

א"א

